

Knygos recenzija

TEISINĖS VARIACIJOS RELIGIJOS IŠRAIŠKOS LAISVĖS TEMATIKA: LIETUVOS IR VOKIETIJOS POLIAI

(Gerhard Robbers knygos „Religion and Law in Germany“ recenzija)

Dalia Vitkauskaitė-Meurice

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Tarptautinės ir Europos Sąjungos teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4512
Elektroninis paštas dvitka@mrni.eu

Pateikta 2012 m. gegužės 12 d., parengta spausdinti 2012 m. liepos 23 d.

Monografijos „Religija ir teisė Vokietijoje“ (angl. *Law and Religion in Germany*. Kluwer Law International, 2010) autorius Gerhard Robbers yra žinomas tarptautinės teisės specialistas, Tiero universiteto (Vokietija) profesorius, vadovauja dviem Tiero mieste veikiančioms Europos konstitucinės teisės ir Teisinės politikos institutams. Šiuo metu jis eina Rinchland-Palatinatė konstitucinio teismo teisėjo pareigas. Monografija „Religija ir teisė Vokietijoje“ yra viena iš kelių autoriaus publikacijų religijos laisvės klausimais: 2006 m. išleista trijų tomų pasaulio konstitucijų enciklopedija („*Encyclopedia of World Constitutions*“); 2005 m. keliomis užsienio kalbomis pasirodė pakartotinė knygos „Valstybė ir Bažnyčia Europos Sąjungoje“ („*State and Church in the European Union*“) laida; 2006 m. ketvirtą kartą išleistas „Įvadas į Vokietijos teisę“ („*An introduction to German Law*“). Kitos publikacijos yra susijusios su tarptautinės teisės problemomis, teisės filosofija, Europos Sąjungos teise.

Naujausia autoriaus knyga „Religija ir teisė Vokietijoje“ ypatinga tuo, kad tai yra Vokietijos teisės aktų ir teismų sprendimų, susijusių su religijos išraiškos laisvės reglamentavimu Vokietijoje, išsamus rinkinys. Knygoje pasitelkiant mokslinę doktriną ir

nacionalinę bei Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją detalai analizuojamos nacionalinės teisės – konstitucijos ir įstatymų, susijusių su religijos laisvės reglamentavimu, nuostatos ir bylų, susijusių su religijos laisvės turinio aiškinimu, sprendimai. Autorius išsamiai analizuoja teisinį religijos laisvės pagrindą apimdamas konstitucines, įstatymų bei įstatymų įgyvendinamųjų teisės aktų nuostatas. Remdamasis teisės aktais ir konstitucinio teismo jurisprudencija autorius atskleidžia religijos laisvės turinį, religinių bendruomenių teisinį statusą, tarptautinį, transnacionalinį, regioninį poveikį religinėms bendrijoms, analizuoja religijos ir politikos santykį, taip pat darbo santykius, religinių bendruomenių teisinį statusą ir reikalavimus registracijai, bažnyčios finansavimą ir religijos išraiškos laisvės bei teisės į mokslą santykį. Toks knygos turinys ir jo pateikimo pobūdis yra itin naudingas ir rekomenduotinas tyrėjams ir mokslininkams, nagrinėjantiems religijos laisvės reglamentavimą užsienio valstybėse, taip pat studentams, besidomintiems religijos laisvės reglamentavimu Europos valstybėse.

Siekdama akcentuoti knygos vertę mokslui, recenzentė mano esant reikalinga lyginamąja analize atskleisti kai kuriuos knygoje nagrinėjamus religijos laisvės reguliavimo aspektus.

Religijos ir tikėjimo laisvė Vokietijos konstitucinėje teisėje ir žmogaus teisių kataloge užima pagrindinę vietą ir yra pripažinta ypač svarbia nacionalinėje teisėje. Tikėjimo, sąžinės ir religinių ar filosofinių pažiūrų išpažinimo laisvė Vokietijoje yra įtvirtinta Konstitucijos 4 straipsnyje, taip pat Veimaro konstitucijos 136 ir 137 straipsniuose. Svarbų poveikį Vokietijos nacionalinės teisės plėtrai ir aiškinimui padarė Vokietijos federacinis teismas, jo formuojama jurisprudencija buvo ženklus indėlis aiškinant religijos laisvės reglamentavimą. Vokietijos mokslinė doktrina terminus „tikėjimas“, „tikyba“ ir „religija“ aiškina plečiamai. Tokią mokslinę doktriną pagrindžia ir Vokietijos federalinio konstitucinio teismo pozicija, rodanti, kad Vokietijoje pasirinkta plečiamoji religijos samprata, kuri apima ir mažumų religijas. Toks plečiamasis aiškinimas užtikrina įsitikinimų, tokių kaip monoteizmas, politeizmas, natūralizmas, animizmas ir pacifizmas, apsaugą. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika, kaip ir Vokietijos teismų sprendimai, nebando apibrėžti konkretaus religijos turinio. Todėl ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo sprendimuose patvirtino, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 3 dalies nuostata, kad niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą, reiškia, jog jokios religinės ar materialistinės idėjos negali būti primetamos žmogui prieš jo norą ir valią. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 26 straipsnio 2 dalį žmogus yra laisvas pasirinkti tą religiją arba tikėjimą, kuris priimtinas pačiam pasirenkančiajam, kartu – ir teisę nepasirinkti jokios religijos arba tikėjimo.

Atsižvelgiant į atskirų nacionalinių valstybių tendencijas, susijusias su religijos laisvės turiniu, svarbu pabrėžti, kad dauguma nacionalinių valstybių taip pat vengia tiksliai apibrėžti „religijos“ sampratą. Vokietijos nacionalinėje teisėje, nors ir buvo keletas bandymų apibrėžti religiją (ir galiausiai tikėjimą), nėra tikslaus atsakymo, kas yra religija. Teismai taip pat nelinkę jos detalizuoti. Vokietijos federalinis konstitucinis teismas pasisakė, kad religija ir tikėjimas numato žmogaus tikslus, paliečia žmogišką būtybę iki

jos gelmių ir egzistuoja kaip visa paaškinantis, visa apimantis būdas išreikšti pasaulio ir žmogiškos gyvybės prasmę. Lietuvos Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime kalbėdamas apie tikėjimo laisvės reglamentavimą ir pareigas, kylančias valstybei, taip pat pabrėžė, kad minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės reglamentavimas taip, kaip ji įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, demokratinėse teisinėse valstybėse pripažįstama pagal turinį kaip platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretnė išraiška. Įsitikinimai – plati, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrinės nuostatos, etines bei estetines pažiūras ir kt. <...>. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tuo mastu, kuriuo žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis išpažįsta tikėjimą, tai yra jo neliečiamo privataus gyvenimo dalis. Šios būsenos negalima niekaip apriboti. Šiuo požiūriu tikėjimo laisvė – absoliuti žmogaus laisvė. Neginčijama yra ir žmogaus laisvė neatskleisti savo požiūrio į tikėjimo ar netikėjimo dalykus. Būtent šiuo aspektu Konstitucijos 26 straipsnio 2, 3 ir 4 dalyse yra sukonkretinta šio straipsnio 1 dalyje vartojama formuluotė „laisvė yra nevaržoma“. Valstybė turi pareigą užtikrinti, kad niekas nesikėsintų į asmens dvasios dalykus: nevaržytų jo prigimtinės laisvės pasirinkti jam priimtina religiją ar nepasirinkti jokios, pakeisti pasirinktą religiją ar jos atsisakyti. Valstybė negali nustatyti privalomų reikalavimų, kad asmuo nurodytų savo tikėjimą, požiūrį į tikėjimo dalykus. Kita vertus, valstybė turi pareigą užtikrinti, kad pats tikintysis ar netikintysis (vienas arba su kitais) naudotųsi jam garantuota minties, tikėjimo ir sąžinės laisve taip, kad nebūtų pažeistos kitų asmenų teisės ir laisvės: pagal Konstitucijos 28 straipsnį žmogus, įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų asmenų teisių bei laisvių. 27 straipsnyje įtvirtinta, kad žmogaus įsitikinimais, praktikuojama religija ar tikėjimu negali būti pateisinamas nusikaltimas ar įstatymų nevykdymas. Toks Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimas nedaug skiriasi nuo Vokietijos teismų jurisprudencijos, tačiau Lietuvos nacionalinių teismų indėlis nėra toks ženklus, palyginti su Vokietijos teismų praktika. Tokį skirtumą galima paašškinti tuo, kad Lietuvos teismams neteko susidurti su analogiškais problemomis.

Vis dėlto, kaip ir dauguma autorių, nagrinėjančių religijos ar įsitikinimų laisvę, G. Robbers pabrėžia, kad nuostata, sauganti religijos laisvę, nors ir yra absoliuti, bet nėra neribojama. Vokietijos konstitucijos 4 straipsnyje garantuojama, kad religijos ar tikėjimo laisvė nenumato jokių specifinių plačių išimčių, bet tai nereiškia, kad tokių ribojimų neegzistuoja. Šiame kontekste svarbu paminėti, kad vertindami religijos laisvės ribojimo proporcingumą Vokietijos teismai greičiau remiasi įstatymais nei Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽTK) normomis. Autoriaus teigimu, EŽTK vaidmuo Vokietijos teisėje nėra ypač svarbus, nors ratifikuota ji sudaro Vokietijos nacionalinės teisės dalį. EŽTK 9 straipsnyje suformuluoti religijos laisvės ribojimo pagrindai yra griežtesni nei ribojimai, įtvirtinti Vokietijos konstitucijos 4 straipsnyje, kas teisinėje doktrinoje reikštų, kad EŽTK 9 straipsnyje įtvirtinta ribojimo sąlyga turi būti aiškinama taip, kad atitiktų Vokietijos konstituciją taip užtikrinant vienodą aiškinimą. Tačiau Vokietijos teismai paprastai nepaiso ribojimo sąlygų, numatytų

EŽTK 9 straipsnyje, ir tiesiogiai taiko ne EŽTK, o konstitucines nuostatas. Panašios praktikos laikosi ir Lietuvos Respublikos teismai.

Autoriaus surinkta gausi dokumentų, teismų sprendimų bei nutarčių medžiaga atskleidžia įvairius religijos laisvės reguliavimo aspektus. Recenzijoje aptarti Vokietijos nacionalinio reguliavimo ypatumai yra tik nedidelė knygoje aptariamų klausimų dalis, todėl besidomintiems tiek žmogaus teisių klausimais, tiek lyginamąja konstitucine teise ši knyga gali tapti labai naudinga Vokietijos religijos laisvės reguliavimo praktikos šaltiniu.